

Nr 173

Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om ändring i lagen (1964: 542) om personundersökning i brottmål; given den 19 oktober 1973.

Kungl. Maj:t vill härmed, under åberopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över justitieärenden, föreslå riksdagen att bifalla det förslag om vars avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

CARL GUSTAF

LENNART GEIJER

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen föreslås vissa ändringar i den lagstiftning som reglerar personundersökningsverksamheten. Enligt förslaget skall domstolens uppdrag att föranstalta om personundersökning obligatoriskt gå till skyddskonsulenten. I den mån uppdraget inte verkställs av tjänsteman inom skyddskonsulentorganisationen skall skyddskonsulenten utse personundersökare. Ökade krav på utbildning ställs på den som skall få uppdrag som personundersökare. Förslaget innebär även att skyddskonsulenten vid behov och efter samtycke av den misstänkte skall kunna förordna s. k. förtroendeman för honom. Förtroendemannen skall främst ha till uppgift att före domstolens avgörande fungera som ett socialt och personligt stöd för den misstänkte.

Förslag till

Lag om ändring i lagen (1964:542) om personundersökning i brottmål

Härigenom förordnas, att 1, 3, 4, 8 och 10 §§ lagen (1964:542) om personundersökning i brottmål skall ha nedan angivna lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

1 §

I brottmål skall, om det prövas erforderligt, personundersökning äga rum för vinnande av utredning rörande den misstänktes personliga förhållanden samt angående de åtgärder som må anses lämpliga för att främja hans anpassning i samhället.

I brottmål skall, om det prövas erforderligt, personundersökning äga rum för vinnande av utredning rörande den misstänktes personliga förhållanden samt angående de åtgärder som må anses lämpliga för att främja hans anpassning i samhället *och öka hans möjligheter till personlig utveckling.*

3 §

Om personundersökning förordnar rätten, så snart det finnes lämpligen kunna ske. Sådant förordnande må dock ej meddelas, med mindre den misstänkte erkänt gärningen eller eljest sannolika skäl föreligga att han begått den.

Rätten skall så snart det lämpligen kan ske förordna om personundersökning och uppdraga åt skyddskonsulent att föranstalta om sådan undersökning. Förordnande må dock ej meddelas, med mindre den misstänkte erkänt gärningen eller eljest sannolika skäl föreligga att han begått den.

Erkänner vid förundersökning den misstänkte brott för vilket är stadgat fängelse i två år eller däröver, skall åklagaren, om ej särskilda skäl äro däremot, utan dröjsmål göra anmälan därom hos rätten för beslut angående personundersökning.

4 §

Rätten må uppdraga åt skyddskonsulent att föranstalta om personundersökning. I annat fall skall rätten utse lämplig person till personundersökare.

Personundersökningen verkställes av tjänsteman inom skyddskonsulentorganisationen eller av personundersökare som skyddskonsulent utser. Till personunder-

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

sökare får utses endast den som undergått för ändamålet avsedd utbildning eller eljest har erforderliga kunskaper.

Framkommer under personundersökningen att den misstänkte är i behov av personligt stöd eller annan hjälp kan skyddskonsulenten förordna förtroendeman för honom, om han samtycker därtill. Förtroendeman skall entledigas så snart den misstänkte begär det.

Uppdrag som förtroendeman upphör när

- 1. förundersökning avslutas utan att åtal väckes,*
- 2. åtalet nedlägges,*
- 3. dom meddelas varigenom den misstänkte frikännes eller förklaras fri från påföljd eller påföljd efterges,*
- 4. dom meddelas varigenom den misstänkte dömes till böter eller villkorlig dom,*
- 5. verkställbar dom rörande annan påföljd föreligger mot den misstänkte.*

8 §

Den som utfört eller biträtt vid utförande av personundersökning må ej obehörigen yppa vad han därvid erfarit rörande enskilds personliga förhållanden. Bryter någon här emot, dömes, om ej gärningen är att anse såsom ämbetsbrott, till dagsböter eller fängelse i högst sex månader.

Den som utfört eller biträtt vid utförande av personundersökning eller fullgjort uppdrag som förtroendeman må ej obehörigen yppa vad han därvid erfarit rörande enskilds personliga förhållanden. Bryter någon häremot, dömes, om ej gärningen är att anse såsom ämbetsbrott, till dagsböter eller fängelse i högst sex månader.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

10 §

Konungen meddelar bestämmelser om ersättning åt den som utfört eller biträtt vid utförande av personundersökning samt åt läkare som avgivit intyg enligt 7 §. Sådan ersättning skall gäldas av statsverket.

Konungen meddelar bestämmelser om ersättning åt den som utfört eller biträtt vid utförande av personundersökning *eller förordnats till förtroendemän* samt åt läkare som avgivit intyg enligt 7 §. Sådan ersättning skall gäldas av statsverket.

Denna lag träder i kraft den 1 april 1974.

Utdrag av protokollet över justitieärenden, hållet inför Hans Maj: t Konungen i statsrådet på Stockholms slott den 19 oktober 1973.

Närvarande: Statsministern PALME, ministern för utrikes ärendena WICKMAN, statsråden STRÄNG, ANDERSSON, JOHANSSON, HOLMQVIST, ASPLING, LUNDKVIST, GEIJER, ODHNOFF, MOBERG, BENGTTSSON, NORLING, LÖFBERG, LIDBOM, CARLSSON.

Chefen för justitiedepartementet, statsrådet Geijer, anmäler efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter fråga om *ändring i lagen (1964:542) om personundersökning i brottmål* och anför.

1 Inledning

I brottmål skall vid behov företas personundersökning rörande den misstänkte. Personundersökningen syftar till att tillföra domstolen utredning om den misstänktes personliga förhållanden och underlag för bedömningen av vilka åtgärder som är lämpliga för att främja hans anpassning i samhället. Nuvarande regler i ämnet är meddelade år 1964 i samband med tillkomsten av brottsbalken (BrB).

Kriminalvårdsberedningen¹ har i sitt betänkande (SOU 1972:64) Kriminalvård föreslagit en genomgripande reform av kriminalvårdens organisation och verksamhet. Vad angår frivården föreslås bl.a. en översyn av personundersökningsverksamheten (kap. 16 i betänkandet). Efter remissbehandling² av betänkandet har Kungl. Maj:t i årets statsverksproposition i huvudsaklig överensstämmelse med beredningens förslag angett allmänna riktlinjer för det fortsatta reformarbetet på kriminalvårdens område (prop. 1973:1 bil. 4 s. 76). De föreslagna riktlinjerna har i allt väsentligt godtagits av riksdagen (JuU 1973:15, rskr 1973:152).

Med utgångspunkt i beredningens förslag rörande personundersökningsverksamheten och statsmakternas nu nämnda principbeslut har inom justitiedepartementet gjorts en översyn av lagen om personundersökning i brottmål.

I samband med översynen av personundersökningslagen har också

¹Statssekreteraren Ove Rainer, ordförande, riksdagsledamöterna Astrid Bergegren, Arne Gadd, Nils-Eric Gustafsson, Sten Sjöholm och Anders Wijkman samt departementsrådet Sven Andersson och generaldirektören Bo Martinsson.

²Ang. remissbehandlingen se prop. 1973:1 bil. 4 s. 77.

tagits upp frågan om hållande av särskild förhandling för prövning av huruvida förordnande om personundersökning skall meddelas i fall som sägs i 3 § första stycket andra punkten i lagen. Frågan har aktualiserats genom en framställning den 30 juni 1972 från justitieombudsmannen (JO) Thyresson. Över framställningen har efter remiss avgetts yttranden av justitiekanslern (JK), Svea hovrätt, Göta hovrätt, kriminalvårdsstyrelsen, domstolsväsendets organisationsnämnd (DON), Föreningen Sveriges tingsrättsdomare (Domareföreningen) och Sveriges advokatsamfund. Hovrätterna har bifogat yttranden från 16 tingsrätter.

2 Gällande rätt

Den nuvarande lagen om personundersökning i brottmål trädde i kraft den 1 januari 1965 samtidigt med BrB. Lagens huvudsakliga syfte är att tillgodose behovet av noggrant och sakkunnigt utförda personundersökningar, som inte endast ger en bakgrund till brottet utan även lämnar fylligast möjliga material för bedömning av de från individualpreventiv synpunkt lämpligaste åtgärderna mot den tilltalade. Personundersökningen tjänar vidare till ledning vid den vård eller behandling, som den undersökte kan komma att underkastas.

Personundersökning skall, om det prövas erforderligt, verkställas för vinnande av utredning rörande den misstänktes personliga förhållanden samt angående de åtgärder som kan anses lämpliga för att främja hans anpassning i samhället (1 § personundersökningslagen). I vissa fall skall, om inte erforderlig utredning ändå kommer att vara tillgänglig, personundersökning obligatoriskt företas. Sålunda stadgas förbud att döma någon till fängelse i sex månader eller däröver, villkorlig dom, skyddstillsyn, ungdomsfängelse eller internering eller överlämna någon till särskild vård utan att nu angivna krav har uppfyllts (2 §). Förordnande om personundersökning skall meddelas av domstolen så snart det lämpligen kan ske. Sådant förordnande får dock meddelas endast under förutsättning att den misstänkte erkänt gärningen eller eljest sannolika skäl föreligger att han begått den (3 § första stycket). Det åligger åklagare att i vissa fall redan på förundersökningsstadiet göra anmälan hos domstolen för prövning av frågan om personundersökning. Skyldigheten avser fall då den misstänkte erkänner brott, för vilket är stadgat fängelse i två år eller däröver. Om särskilda skäl föreligger kan anmälan underlåtas (3 § andra stycket). Bestämmelsen utgör inte hinder för att åklagaren i andra fall på eget initiativ eller efter framställning från den misstänkte väcker fråga om förordnande om personundersökning. Domstolen kan uppdra åt skyddskonsulent att föranstalta om personundersökning. I annat fall skall rätten utse lämplig person till personundersökare (4 §). Närmare anvisningar om i vilka fall domstolen bör välja den ena eller andra

möjligheten har inte getts. Det har förutsatts att i detta hänseende samråd kommer till stånd mellan domstolen och vederbörande skyddskonsulent.

Personundersökningslagen innehåller vidare bestämmelser om rätt för skyddskonsulent, skyddsassistent och personundersökare att taga del av förundersökningsmaterialet och närvara vid förhör med den misstänkte (5 §), skyldighet för barnavårdsnämnd och nykterhetsnämnd att lämna upplysningar beträffande den misstänkte (6 §) och möjlighet för domstolen att förordna om införskaffande av läkarintyg (7 §). Intyg från psykiater skall alltid inhämtas, innan någon döms till internering eller överlämnas till öppen psykiatrisk vård eller någon som inte fyllt 18 år döms till ungdomsfängelse. I lagen ges slutligen regler om tystnadsplikt (8 §), förordnande om personundersökning i nådeärenden (9 §) samt ersättning till personundersökaren m.fl. (10 §).

Med stöd av särskilt bemyndigande (11 §) har Kungl. Maj:t utfärdat kungörelsen (1964:567) med vissa bestämmelser angående tillämpningen av personundersökningslagen. En väsentlig del av dessa föreskrifter rör skyddskonsulents befattning med personundersökningsverksamheten samt vad den som utför eller biträder vid utförandet av personundersökning har att iaktta i olika avseenden.

I beslut om personundersökning skall domstolen ange vilken behandlingsform undersökningen företrädesvis bör avse (1 § tillämpningskungörelsen). Har domstol uppdragit åt skyddskonsulent att föranstalta om personundersökning åligger det honom att se till att undersökningen utförs på ett tillfredsställande sätt. Skyddskonsulenten äger rätt att anlita medhjälpare att helt eller delvis utföra undersökningen men skall då lämna denne nödiga anvisningar (3 § första stycket). Har särskild personundersökare utsetts är denne skyldig att samråda med skyddskonsulenten i det distrikt där den misstänkte är bosatt (3 § andra stycket). Undersökningen skall planläggas med omsorg och till sin omfattning och utformning anpassas efter omständigheterna med noggrant beaktande av vad som krävs för att den skall fylla sitt ändamål. Ingen får tillfogas onödigt lidande genom undersökningen. Föreligger tidigare undersökning eller annan personutredning bör undersökningen företrädesvis avse tiden efter föregående utredning (4 §). Personundersökaren skall allt efter omständigheterna hålla sig underrättad om förundersökningen (5 §), sammanträffa med den misstänkte, sätta sig i förbindelse med hans familj och andra närstående, hänvända sig till myndigheter, institutioner och personer, som kan förväntas lämna värdefulla uppgifter, samt på grundval av vad som därvid framkommer söka bilda sig en egen uppfattning om den misstänkte och hans levnadsförhållanden (6 § första stycket). Den misstänkte bör få uttala sig om vilka personer som skall höras. Särskild försiktighet är påbjuden vad gäller införskaffande av upplysningar från arbetsgivare (6 § andra stycket).

Personundersökningen syftar även till att klarlägga vilka sociala och kriminalpolitiska åtgärder som i det särskilda fallet är bäst ägnade att främja den misstänktes återanpassning. I den mån det är erforderligt skall därför i dessa hänseenden samråd ske med barnvårdsnämnd, nykterhetsnämnd och övervakningsnämnd samt med arbetsförmedling och socialnämnd (7 §). Framkommer under utredningen att den misstänkte är i behov av vård för fysisk eller psykisk sjukdom eller liknande skall detta förhållande anmälas till domstolen utan dröjsmål, såvitt domstolen inte redan beslutat om läkarundersökning (8 §).

En från rehabiliteringssynpunkt mycket väsentlig tid förflyter från det domstolen beslutat om personundersökning till dess frågan om påföljd blivit avgjord. Genom en hjälpinsats i detta skede av förfarandet kan inte sällan skapas de bästa förutsättningarna för den misstänktes anpassning i samhället. Det är också önskvärt att förberedelser vidtas för vården i frihet i de fall sådan vård kan bli aktuell. För att tillgodose dessa synpunkter föreskrivs i tillämpningskungörelsen (9 §) att skyddskonsulenten, om så erfordras, under denna tid bör bistå den misstänkte med att anskaffa bostad eller anställning eller med andra lämpliga åtgärder. Den som utför eller biträder vid utförandet av personundersökning skall därför utan dröjsmål underrätta skyddskonsulenten, om han finner att den misstänkte behöver stöd och hjälp. Är skyddstillsyn ifrågasatt, skall han föreslå övervakare och yttra sig om behovet av särskilda föreskrifter samt, om det behövs, förbereda tillämpningen av föreskrifterna. Över valet av övervakare bör den misstänkte få yttra sig.

I sista hand har domstolen att vaka över att personundersökningen uppfyller de ställda kraven. Därför har skyddskonsulent som fått i uppdrag att föranstalta om personundersökning, den som biträtt denne vid undersökningen och personundersökare föreskrivits skyldighet att på anmodan av domstol komplettera undersökningen samt att i fall av behov inställa sig inför domstolen och lämna denna upplysningar (11 §).

Slutligen bör nämnas att enligt Kungl. Maj:ts instruktion (1969:402) för kriminalvårdsverket skyddskonsulent och skyddsassistent skall i den mån övriga göromål inte lägger hinder i vägen verkställa personundersökningar och fullgöra uppdrag som övervakare (30 §).

3 Kriminalvårdsberedningens förslag och remissyttrandena över det

3.1 Beredningen

Enligt kriminalvårdsberedningen bör reformerna på kriminalvårdens område främst syfta till att stärka frivårdens resurser. I överensstämmelse härmed förordar beredningen bl.a. olika åtgärder för att effektivisera

personundersökningsverksamheten.

Beredningen behandlar till en början frågan om att närmare koppla samman personundersökningsverksamheten med skyddskonsulentorganisationen. Beredningen framhåller att fördelarna med att uppdra åt skyddskonsulent att föranstalta om personundersökning bl.a. är att skyddskonsulenten kan verka för rekrytering av kvalificerade medarbetare i personundersökningsarbetet, lämna dem kontinuerlig handledning och framför allt biträda med kurativa åtgärder redan före domen, om den tilltalade är i behov av sådana och villig att medverka därtill. Sådana tidiga behandlingsinsatser har av många bedömts som särskilt angelägna. Bland skyddskonsulenternas arbetsuppgifter ingår också utbildning av personundersökare.

Av den praxisundersökning beredningen gjort framgår att domstolarna i mycket olika utsträckning har utnyttjat nuvarande möjlighet att överlämna ansvaret till skyddskonsulenten för att personundersökning utförs. Beredningen framhåller att denna olikhet främst torde bero på frivårdens lokala resurser i fråga om personal, skrivhjälp etc. I flertalet distrikt utser rätten direkt lämplig person till personundersökare medan endast vissa undersökningar överlämnas till skyddskonsulenten. I storstäderna har man däremot kunnat avsätta särskild personal hos skyddskonsulenterna till att administrera personundersökningsverksamheten och där förekommer att domstolarna överlämnar ansvaret för undersökningen mer eller mindre fullständigt.

Beredningen konstaterar vidare att man i de flesta skyddskonsulentdistrikt har tvingats överlåta handledningen av personundersökare på domstolspersonalen samt att samråd mellan personundersökare och skyddskonsulenten har uteblivit eller blivit knapphändigt. De kurativa insatser som görs med stöd av den i tillämpningskungörelsen angivna skyldigheten för personundersökaren att underrätta skyddskonsulenten om den misstänkte behöver hjälp och för skyddskonsulenten att då bistå med olika åtgärder finner beredningen vara obetydliga. I stället hinner den misstänkte i många fall försämra sin situation.

Enligt beredningen leder ofta det förhållandet att personundersökningen utförs av någon annan än den som föreslår övervakare till att förslaget inte blir tillräckligt underbyggt. Det kanske viktigaste momentet i personundersökningsarbetet — att finna en för den misstänkte lämplig övervakare — får många gånger en nödlösning, inte minst när det gäller människor som skall frigges från häkten. Personundersökningstiden utnyttjas på så sätt inte heller för kontakt med den föreslagne övervakaren, som kunde vara med och planera positiva åtgärder. I de fall då domstolen inte förordnat övervakare hänskjuts frågan till övervakningsnämnden. Därvid blir tiden mellan personundersökning och övervakningens början ännu längre. De viktiga inledningsfaserna i

övervakningsarbetet anknyts inte på ett naturligt sätt till personundersökning och dom. Beredningen anser att därigenom möjligheterna att intressera den dömda för att fullfölja den planläggning som skett i samband med personundersökningen har försvårats. Om klient och övervakare redan på personundersökningsstadiet har vant sig vid att samråda med frivårdstjänstemannen blir det naturligt att fortsätta med detta.

Beredningen konstaterar att personundersökningarna huvudsakligen utformas med sikte på påföljdsförslaget. De uppgifter som samlas in under personundersökningen syftar i första hand till att utgöra underlag för påföljdsbestämningen. Beredningen anmärker att en beskrivning av den personundersöktes önskemål, behov och resurser, vilken framför allt skulle vara värdefull för planeringen av det gemensamma arbetet under en period av kriminalvård, därför ofta saknas.

Enligt beredningens mening har personundersökarna ofta en bristande utredningsrutin. Handledningen är vidare ojämn. Det leder till att andra tillgängliga utredningar förbises och att undersökningarna många gånger får en onödigt stor omfattning. Med hänsyn till den tilltalades integritet och den ytterst känsliga värderingen av uppgifterna är det angeläget att utredningen begränsas till det absolut nödvändiga. Denna avgränsning är emellertid svår att göra för orutinerade undersökare och risken är att de av ambition och osäkerhet frestas att hellre ta med för mycket än för litet. Det är väsentligt att materialet är av god kvalitet, eftersom det följer vederbörande för lång tid framåt.

De anförda kritiska synpunkterna på personundersökningsverksamhetens nuvarande utformning och det bristfälliga sambandet med övervakarval och behandlingsplanering har föranlett beredningen att pröva såväl undersökningarnas innehåll som deras handhavande. Det gäller dels vilken information som är nödvändig för val av påföljd och erbjudande av social hjälp, dels hur denna information skall skaffas på ett enhetligare, smidigare och för den enskildes rättssäkerhet mindre riskabelt sätt.

Beredningen anser att förslag om ingripande kontrollåtgärder, såsom övervakning och frihetsberövande påföljder, huvudsakligen måste byggas på information som betraktas som objektiv och som anger tidigare regelbrott, dvs. registerupplysningar av olika slag. Inhämtande av detta slag av upplysningar innebär också minst skada för den enskilde från sekretessynpunkt. Om rättsväsendets informationssystem (RI) byggs ut kan detta arbete förenklas och ges en enhetlig utformning.

Personundersökningsarbetet bör enligt beredningens mening läggas upp stegvis och undersökningens omfattning bör prövas fortlöpande. Under utredningstiden bör erbjudande om kurativa åtgärder och social service kunna ges och bilda basen i en plan för fortsatta stödåtgärder. Enligt

beredningens uppfattning är det vidare av värde att kontakt etableras redan på personundersökningsstadiet mellan eventuell blivande övervakare och den tilltalade, om den sistnämnde önskar det. De erfarenheter som görs under utredningen bör få stor betydelse för påföljdsförslaget, speciellt när det gäller att bedöma behovet av övervakning. Ett sådant undersökningsförfarande gör en koppling till skyddskonsulentorganisationen naturlig. Beredningen föreslår därför att domstolens förordnande att föranstalta om personundersökning obligatoriskt skall gå till skyddskonsulenten.

En ytterligare fördel med utredningstekniskt enhetliga personundersökningar, utförda i frivårdens regi och med utnyttjande av RI, är enligt beredningen att dessa i stor utsträckning kan ersätta de nuvarande behandlingsundersökningar som utförs på anstaltens mottagningsavdelningar. Genom en sådan samordning kan man utnyttja häktetiden på ett bättre sätt. För de tidigare personundersökta bör skyddskonsulentens yttrande, bestående av registerupplysningar och data ur eventuella övervakarrapporter, eller i vissa fall en kompletterande personundersökning kunna ingå i behandlingsundersökningen.

Beredningen lägger fram ett detaljerat förslag angående de metoder som bör komma till användning vid utförande av personundersökning. Förslaget innehåller i huvudsak följande: Som första moment sker insamling av registerdata av kvalificerat biträde under ledning av skyddskonsulenten. Vidare sker kontroll hos socialmyndigheterna om där finns utredningsmaterial. Är vad som sålunda inhämtats inte tillräckligt och föreligger inte heller annan och likvärdig utredning, förordnar skyddskonsulenten personundersökare. Denne skall sammanträffa med den tilltalade, ta del av skolbetyg och arbetsbetyg och i övrigt införskaffa erforderliga upplysningar. Härfter sker en bedömning av det insamlade materialet tillsammans med den tilltalade och den tjänsteman som skall ha hand om ärendet vid en eventuell övervakning. Avsikten härmed är främst att få klarhet i om utredningen behöver kompletteras eller om den tilltalade redan före målets avgörande är i behov av kurativa insatser eller kontakt med eventuell blivande övervakare. En förutsättning för att vidta sistnämnda åtgärder är samtycke från den tilltalade. Personundersökaren skall vidare planera behandlingen av denne. Häri ingår en sammanställning av materialet med tyngdpunkt på den aktuella situationen, positiva sidor att utveckla hos den tilltalade och förslag till social service. Anses läkarundersökning behövligen skall detta anmälas till rätten. Om det kan tänkas föreligga behov av särskild vård eller speciella föreskrifter från kontrollsynpunkt bör samråd komma till stånd med exempelvis socialvård eller särskolmyndighet, och om överlämnande till särskild vård kan bli aktuellt som förslag till påföljd skall domstolen underrättas härom för att erforderliga yttranden skall kunna begäras in. Personundersökaren skall

även ta ställning till om den åtalade gärningens art gör speciell påföljd påkallad från skyddssynpunkt eller om återfallsrisken gör sådan påföljd befogad från kontrollsynpunkt eller om särskild föreskrift är starkt motiverad från denna synpunkt. Personundersökaren skall alltid vara skyldig att samråda med skyddskonsulenten eller annan handledande tjänsteman angående påföljdsförslag, föreskrifter och behandlingsplan. Skyddskonsulentens uppfattning i dessa frågor skall framgå av redogörelsen. Sedan förslag i påföljdsfrågan upprättats bör den tilltalade få del därav och genomgång ske med honom av vad förslaget innebär. Eventuell övervakare skall anskaffas och sammanföras med den tilltalade om dessa åtgärder inte redan har vidtagits. Behandlingsplanering skall vidare ske med såväl den tilltalade som den tilltänkte övervakaren. Därvid skall bl.a. diskuteras intensiteten av den kontroll som anses nödvändig, sociala stödåtgärder och andra erbjudanden som kan lämnas. Till domstolen bör även lämnas andra speciella upplysningar, t.ex. angående lämpligheten av att förhandling sker inom stängda dörrar. Även den tilltänkte övervakaren skall kunna kallas till domstolen för att där lämna synpunkter.

Vad gäller personundersökningsverksamhetens organisation erinrar beredningen om att trafiknykterhetskommittén i betänkandet (SOU 1970:61) Trafiknykterhetsbrott föreslagit att frivården i huvudsak skall överta personundersökningarna i de mål angående trafiknykterhetsbrott där man kan förvänta sig att påföljden skall bli skyddstillsyn med föreskrift om nykterhetsvårdande behandling eller villkorlig dom. Vidare framhåller beredningen att kriminalvårdsverket i sin anslagsframställning för budgetåret 1972/73 har föreslagit att frivårdsorganen successivt skall överta utförandet av alla personundersökningar.

Beredningen anser att det i många fall av trafiknykterhetsbrott kan vara fråga om känsliga och svåra bedömningar som ställer stora krav på undersökarens kunskaper och omdöme. Sådana förhållanden torde emellertid föreligga även i många andra fall då personundersökning sker. Det är därför, framhåller beredningen, naturligt att tänka sig att i enlighet med kriminalvårdsstyrelsens förslag överföra personundersökningsverksamheten i sin helhet på frivårdsorganen. Härigenom skulle sannolikt kunna uppnås en höjd kvalitet på undersökningarna och en gynnsammare start för kriminalvårdens insatser. Detta borde på sikt kunna påverka vårdens resultat.

Emellertid anser beredningen vid den bedömning som beredningen har att göra av det samlade resursbehovet inom kriminalvården att en sådan satsning är alltför stor för att lämpligen ske på en gång. Beredningen pekar därvid även på att det f.n. inte finns tillräckligt med personal utbildad för uppgiften. Det kan också vara olämpligt att helt skära av möjligheten att låta andra än frivårdstjänstemän utföra personundersökningar. Inte bara

nykterhetsvårdens tjänstemän utan även andra socialarbetare inom olika vårdområden kan tillföra personundersökningsverksamheten stora resurser i klientkännedom och sakkunskap. Med förstärkt information och handledning kan också andra kategorier, t.ex. notarier vid tingsrätterna, samhällsvetenskapligt och pedagogiskt skolade personer m.fl. utföra ett utmärkt utredningsarbete.

Beredningen föreslår av anförda skäl ett system, varigenom resurser ställs till frivårdsdistriktens förfogande för en personundersökningsverksamhet, som kan avpassas efter behov och möjligheter på varje ort. Arbetet bör därvid i sina huvuddrag läggas upp i enlighet med den av beredningen lämnade och tidigare redovisade planen för genomförande av personundersökningar. Genom ett sådant förfarande blir enligt beredningens uppfattning personundersökningsverksamheten effektivare.

3.2 Remissyttrandena

Flertalet av de remissinstanser som yttrat sig beträffande beredningens förslag i fråga om personundersökningsverksamheten har tillstyrkt förslaget eller lämnat det utan erinran.³

Hovrätten för Övre Norrland anser beredningens förslag vara i princip välgrundade. Också enligt hovrättens mening är det mindre lämpligt att avskära möjligheterna för andra än frivårdspersonal att utföra personundersökningar. En förstärkt information och handledning av andra undersökare än frivårdstjänstemän synes angelägen. Även *länsåklagarmyndigheten i Örebro län* understryker behovet av utbildning i sådana fall.

Socialstyrelsen anser det vara en synnerligen angelägen uppgift för personundersökaren att klarlägga eventuell dold alkoholism eller annat giftberoende och medverka till att den misstänkte blir behandlingsmotiverad.

Enligt *överåklagaren i Göteborg* bör när speciella omständigheter är för handen undantag göras från den föreslagna regeln om att skyddskonsulent obligatoriskt skall förordnas att föranstalta om personundersökning.

Socialutredningen anser att det bör ankomma på socialvården att tillgodose behov av kurativa insatser som uppmärksammas i samband med personundersökningar. Personundersökare bör därför i förekommande fall samråda inte bara med frivårdstjänstemän utan också med vederbörande socialförvaltning.

Föreningen Sveriges tingsrättsdomare har ingen erinran mot att domstolens förordnande att föranstalta om personundersökning obligatoriskt skall gå till skyddskonsulenten. Föreningen utgår dock från

³En översiktlig redovisning av yttrandena lämnas i prop. 1973:1 bil. 4 s. 117.

att förordnande att utföra personundersökningar även i fortsättningen kommer att meddelas tingsnotarier, eventuellt efter det dessa erhållit någon utbildning på området. I vissa fall, t.ex. när det gäller häktade, bör emellertid kvarstå en möjlighet för domstol att direkt förordna någon att utföra undersökningen. Samråd bör givetvis i de fallen ske med skyddskonsulenten.

Föreningen Sveriges åklagare anser att förslaget om ändring av personundersökningsrutinen är godtagbart, liksom förslaget om hur vissa åtgärder, som nu sätts in efter dom i brottmål, skall kunna tidigareläggas. Föreningen påpekar emellertid att det är av största betydelse att propåer om kurativa åtgärder framförs på ett sådant sätt, att den för brott misstänkte inte får den felaktiga uppfattningen att skuld- och påföljdsfrågan redan är avgjord och att domstols prövning har föregripits.

Övervakarnas riksförbund finner det vara ett utmärkt förslag att den föreslagne övervakaren om möjligt skall delta i det teamarbete mellan den åtalade, personundersökaren och skyddskonsulenten som föreslås ske under arbetet med personundersökningen.

Sveriges advokatsamfund framhåller inledningsvis att ett stort antal personundersökningar inte håller måttet. Ofta står alltför kort tid till buds för att den som förordnats att verkställa undersökningen skall kunna utföra denna med önskvärd omsorg. Personundersökningen är enligt samfundets uppfattning en viktig handling som kan komma att följa en person genom en följd av år. Innehållet i och riktigheten av en personundersökning är av väsentlig betydelse. Samfundet biträder därför beredningens förslag att domstolarna skall begära personundersökning hos skyddskonsulenten. Att själva undersökningen kan lämnas ut till därtill utsedd person, som fått speciell handledning, anser styrelsen välbetänkt.

Föreningen Sveriges statsåklagare förordar att personundersökningsverksamheten får den inriktning som beredningen rekommenderar. Kvaliteten på nuvarande personundersökningar är alltför ojämn. Många gånger finns det anledning att anta att den bild man får av gärningsmannen vid läsningen av en personundersökning alltför mycket avviker från verkligheten. Detta beror enligt föreningens uppfattning vanligen på att faktaurvalet är missvisande.

Föreningen Sveriges skyddskonsulenter och skyddsassistenter framhåller att den föreslagna ordningen endast kan tillämpas om man får de personalförstärkningar som föreslås av beredningen. Man påpekar att skyddskonsulenterna varje år avger omkring 5 000 yttranden till domstolarna. Dessa yttranden kan jämföras med personundersökningar även om de skrivs på andra blanketter. Föreningen understryker särskilt nödvändigheten av att samråd mellan personundersökaren och skyddskonsulenten blir obligatoriskt. Samarbetet med kommunernas socialvård måste intensifieras på så sätt, att dess sociala utredningar i ökad grad kan

användas vid personundersökningarna. Vid vissa tillfällen torde dessa undersökningar även i fortsättningen kunna ersätta personundersökningar. Föreningen betraktar personundersökningarna som kvalificerade sociala utredningar, som inte kan ersättas av rutinmässigt insamlade av data från befintliga register.

LO finner att den nuvarande ordningen, vilken i huvudsak innebär att en stor del av all personundersökningsverksamhet utförs av tingsnotarier på deras fritid, är djupt otillfredsställande. Huvudparten av tingsnotarierna kommer från en social miljö, som skyddat dem från kunskaper om hur livet kan te sig. Den juridiska utbildningen som den nu är utformad lägger föga intresse och vikt vid träning att förstå och närma sig dem som i olika avseenden kommer i kontakt med rättvisan. Oftast saknar personundersökaren de rent tekniska kunskaperna om hur en sådan undersökning skall bedrivas. Personundersökningen kan vara av avgörande betydelse för den tilltalade och det borde vara självklart att en personundersökare skall ha tillräckliga kunskaper för denna grannliga uppgift. Det är också viktigt, som beredningen påpekar, att valet av övervakare inte får avgöras av slumpen. Det är inte ovanligt att personundersökaren — utan att den tilltalade får ge sin syn på valet — övertalar någon arbetsgivare, lärare eller annan som förekommer i undersökningen, något som helt strider mot övervakningens idé. Personundersökningsverksamheten skall ingå i frivårdens arbetsuppgifter och utbyggnad av densamma bör ha hög prioritet. Kategorier utanför frivårdsorganisationen bör inte utan vidare kunna få personundersökningsuppdrag.

Ett par instanser redovisar en kritisk hållning till förslaget.

Hovrätten över Skåne och Blekinge framhåller att det inte är realistiskt att tro att problemet med att lång tid förflyter från det en person begår brott till dess han blir föremål för frivårdsåtgärder kan lösas eller i någon väsentlig mån minskas genom de föreslagna åtgärderna. Enligt hovrättens mening beror denna tidsutdräkt i huvudsak på att polisen i många fall inte hinner utreda brott inom rimlig tid. Hovrätten anser att frivård inte regelmässigt bör påbörjas redan under personundersökningsstadiet, eftersom en personundersökare kan initiera insatser från frivårdens sida som senare visar sig vara obehövlige eller skapa en olycklig förväntan hos den åtalade att han skall erhålla en påföljd som innebär kriminalvård i frihet. En annan sak är att personundersökaren på grund av redan nu gällande bestämmelser kan och bör ta initiativ så att den undersökte får del av samhällets vårdformer i övrigt. Hovrätten kritiserar även beredningens förslag om obligatoriskt förordnande av skyddskonsulent att föranstalta om personundersökning. Frågan om uppläggnings av personundersökningarna har samband med den mera omfattande frågan vilken befattning domstolen över huvud taget bör ha med personutredningen. Det måste enligt hovrättens uppfattning anses oriktigt och stridande mot

principerna för en modern rättegång i brottmål att domstolen anskaffar, utväljer och föredrar den personutredning som är avgörande för påföljdsvalet. En utväg är att domstolen helt befrias från att i förväg ta befattning med personutredningen. Det fick då ankomma på skyddskonsulenten att, sedan åklagaren underrättat honom om åtalet, föranstalta om personutredning. Om man i stället går så långt att skyddskonsulenten underrättas redan när förundersökningen påbörjas, kan behovet av kurativa åtgärder redan på detta stadium uppmärksammas. Sedan personutredningen utförts bör förslag till påföljd upprättas i samråd med skyddskonsulenten och parterna få del av förslaget. Parterna får med detta system bättre möjligheter att förbereda sig för huvudförhandlingen och att vid denna framföra de kompletteringar som de anser behövliga. Domstolen skulle alltså endast ta del av det material som på detta sätt framläggs i målet. En omläggning av personutredningarna efter denna modell kräver dock en ingående utredning.

Övervakningsnämnden i Halmstad anser att personundersökningarnas betydelse övervärderats. Uppgiften för personundersökaren är att kartlägga den undersöktes tidigare förhållanden och att för domstolen framlägga förslag till lämplig straffrättslig reaktion. Det kan ifrågasättas om det är lämpligt att redan under personundersökningstiden i högre grad koppla in skyddskonsulentorganisationen på det aktuella fallet eftersom ungefär en femtedel av de undersökta får villkorlig dom och därför i fortsättningen inte har någon kontakt med skyddskonsulenten. Vidare kan antas att den person som är föremål för personundersökning inte under detta utredningsstadium är särskilt intresserad av någon planläggning beträffande framtida stödåtgärder, i synnerhet inte om den undersökte har den inställningen att något brott inte föreligger. Den nu tillämpade ordningen att förordna tingsnotarier eller andra som har avlagt juris kandidatexamen till personundersökare bör bibehållas, eftersom personundersökningen bör ingå som ett led i notarieutbildningen och eftersom dessa personundersökare får anses ha goda förutsättningar att lägga fram förslag till åtgärder mot den undersökte.

4 JO:s framställning och remissyttrandena över den

4.1 JO:s framställning

I sin framställning väcker JO frågan om en översyn av bestämmelserna i 3 § första stycket personundersökningslagen. Som förut nämnts föreskrivs där att rätten skall förordna om personundersökning så snart det lämpligen kan ske men att sådant förordnande inte får meddelas, om inte den misstänkte erkänt gärningen eller eljest sannolika skäl föreligger att han

begått den. Under förarbetena till lagen uttalade dåvarande chefen för justitiedepartementet att om gärningen inte erkänts prövningen huruvida sannolika skäl föreligger att den misstänkte begått gärningen torde få ske vid en förhandling (prop. 1964:90 s. 48).

JO framhåller att han vid inspektioner av tingsrätter under åren 1971 och 1972 inte i något fall har sett exempel på att särskild personundersökningsförhandling hållits. De befattningshavare som han under sina inspektioner diskuterat frågan med har nästan undantagslöst ansett det opåkallat eller förenat med olägenheter att hålla förhandling enbart för bedömande av om personundersökning skall utföras. I flera fall har den uppgiften lämnats honom att om den misstänkte inte erkänt gärningen förordnande om personundersökning ofta brukar föregås av samråd mellan domstolen och den misstänktes försvarare. Det förekommer inte sällan att frågan om personundersökning prövas först i samband med huvudförhandlingen i målet.

I skrivelsen redogör JO vidare för vad han uttalat i ett inspektionsprotokoll från den 1 och 2 april 1971. I detta uttrycker JO förståelse för att det kan anses förenat med vissa olägenheter att hålla särskild personundersökningsförhandling. Han pekar även på att det för den misstänkte kan innebära obehag och ekonomiska avbräck att behöva inställa sig till både personundersökningsförhandling och huvudförhandling. När åklagaren funnit att tillräckliga skäl för åtal är för handen kan det vidare, såsom framhållits i ett i Svensk Juristtidning 1969 s. 983 gjort inlägg, ifrågasättas huruvida det skall vara erforderligt med en särskild förhandling för prövning om sannolika skäl föreligger att den misstänkte begått gärningen. Enligt JO:s erfarenhet är åklagarnas åtalsbeslut som regel väl underbyggda och man torde kunna utgå från att det sällan skulle inträffa att en domstol vid en särskild personundersökningsförhandling, sedan åtal väckts, skulle finna att sannolika skäl för misstanke inte förelåg. Mot bakgrunden av vad sålunda anförts uttalar JO i protokollet att nödvändigheten av särskild personundersökningsförhandling kan diskuteras. En tänkbar lösning är enligt JO att 3 § lagen om personundersökning i brottmål ändras så att lagrummet kommer att innehålla ett stadgande att — om åtal väckts och den misstänkte inte erkänt gärningen — förhandling skall hållas innan förordnande om personundersökning meddelas, om den misstänkte påkallar det eller särskilda skäl talar därför.

Av skrivelsen framgår slutligen att JO sedermera beslutat inhämta yttrande i saken från Föreningen Sveriges tingsrättsdomare. Föreningen har därvid förklarat bl.a. att det berörda stadgandet blivit en praktiskt taget död bokstav samt att stadgandet bör ersättas med en formulering i enlighet med den av JO i inspektionsprotokollet föreslagna lösningen.

4.2 Remissyttrandena

JO:s framställning har erhållit ett blandat mottagande.

Åtskilliga remissinstanser anser lagändring obehövlig. Sålunda framhåller JK att man beträffande rättens handläggning av fråga om personundersökningsförordnande torde ha att tillämpa de allmänna bestämmelserna i 45 kap 12-14 §§ rättegångsbalken (RB). Rätten kan således välja mellan att avgöra frågan på handlingarna eller efter förhör eller förhandling med den misstänkte. Enligt JK synes det berättigat att analogivis tillämpa bestämmelsen i 45 kap 13 § RB om förhör även före åtals väckande. Då redan gällande processuella regler synes ge domstolen erforderligt utrymme för att kunna välja mellan skriftlig och muntlig handläggningsform är JK tveksam om behovet av lagändring och vill i första hand avstyrka en sådan. Anses likväl en precisering böra ske av förutsättningarna för att hålla muntlig förhandling, ifrågasätter JK om den tilltalade skall tilläggas ovillkorlig rätt att kräva förhandling. Även Göta hovrätt anser de nu nämnda stadgandena innebära en fullt tillfredsställande reglering av de frågor som upptas i JO:s skrivelse.

Kriminalvårdsstyrelsen ansluter sig till den uppfattningen att domstolen efter åtal helt bör befrias från skyldigheten att i samband med beslut om personundersökning pröva om det föreligger sannolika skäl för brottsligheten i fråga. Styrelsen ifrågasätter dock mot bakgrunden av domstolarnas praxis och straffbestämmelsen för obefogat åtal om det av JO föreslagna stadgandet skulle fylla någon funktion.

DON anser att starka skäl talar för den praxis som utbildat sig i domstolarna. Efter åtal torde särskild personundersökningsförhandling som regel kunna underlåtas. Möjlighet att hålla sådan förhandling bör dock finnas i tveksamma fall.

Föreningen Sveriges tingsrättsdomare framhåller att det knappast förekommer att allmänt åtal väcks utan att ens sannolika skäl föreligger för misstanke. Föreningen anser därför att ifrågavarande prövning efter åtal bör kunna ske på grundval av förundersökningsprotokollet, om rätten inte finner särskilda skäl att hålla förhandling. Någon lagändring fordras inte för det syfte som JO:s skrivelse avser.

Svea hovrätt tillstyrker JO:s förslag. Hovrätten anser att det med hänsyn till kravet på skydd i möjligaste mån för den enskildes integritet bör övervägas att införa möjlighet att överklaga beslut om personundersökning. Även *Sveriges advokatsamfund* tillstyrker förslaget.

Flertalet av de hörda tingsrätterna har lämnat uppgift om den praxis som tillämpas inom domstolen. Denna överensstämmer med den praxis JO redovisat i sin framställning. Inte i något fall anmäls att särskild personundersökningsförhandling har förekommit eller nämnvärd olägenhet uppkommit genom det tillämpade förfarandet.

Den i framställningen föreslagna lösningen tillstyrks eller lämnas utan erinran av omkring hälften av tingsrätterna. *Stockholms tingsrätt*, som hör till dessa, anser det motiverat att beslut om personundersökning inte får fattas utan att tilltalad som bestrider ansvar beretts tillfälle att påkalla förhandling och att en sådan begäran utan vidare prövning bör bifallas av rätten.

Andra tingsrätter åter avstyrker den föreslagna lagändringen. Hit hör *Norrköpings tingsrätt*, som tillämpar det förfarandet att om gärningen är bestridd beslut om personundersökning endast undantagsvis meddelas före huvudförhandlingen. Tingsrätten framhåller att det i görligaste mån bör undvikas att personundersökning äger rum beträffande någon som senare frikänns. Det finns enligt tingsrätten en risk med JO:s förslag att personundersökningsförfarande skulle kunna komma att äga rum i ett antal fall, i vilka frikännande dom kommer att meddelas och i vilka fall med tingsrättens nuvarande praxis förordnande om undersökning inte skulle ha skett. Det bör istället övervägas att ändra bestämmelserna i RB så att det blir möjligt att hålla fortsatt huvudförhandling för utredning i påföljdsfrågan inom längre tid än f.n. eller att slutföra målet i skriftlig form.

Vissa tingsrätter är tveksamma om behovet av lagändring. Således anför *Skövde tingsrätt* att någon skyldighet enligt gällande rätt inte torde föreligga att hålla förhandling innan förordnande om personundersökning meddelas. Enligt tingsrättens mening bör därför utan lagändring prövning kunna ske på handlingarna av frågan om sannolika skäl för den misstänktes skuld föreligger. Skulle sådan skyldighet anses åvila domstolarna ansluter sig tingsrätten till JO:s förslag till avfattning av stadgandet. *Linköpings tingsrätt* anser det inte föreligga något behov av föreskrifter i berört hänseende. Skulle emellertid den misstänkte bära genom lagstiftning beredas ökat skydd mot obefogade personundersökningar har tingsrätten inte något att erinra mot att denna lagstiftning ges den utformning som föreslås av JO.

5 Departementschefen

Vid införandet av brottsbalken (BrB) reformerades tidigare gällande lag om personundersökning i brottmål. Bl.a. utvidgades det område inom vilket personundersökning är obligatorisk och infördes bestämmelser som syftar till att sådan undersökning skall komma till stånd i ett så tidigt skede av förfarandet som möjligt. Vidare intogs i lagen en möjlighet för domstol att uppdra åt skyddskonsulent att föranstalta om personundersökning i de fall domstolen inte direkt utser personundersökare. I administrativ ordning utfärdades bestämmelser för att tillgodose behovet av ökat samarbete mellan personundersökare och skyddskonsulent och för att möjliggöra för

skyddskonsulent att redan på personundersökningsstadiet ingripa med kurativa åtgärder.

Under den tid nuvarande bestämmelser om personundersökning varit i kraft har ytterligare erfarenheter från detta område vunnits. Mot bakgrund av dessa har kriminalvårdsberedningen i betänkandet (SOU 1972:64) Kriminalvård undersökt möjligheterna att effektivisera personundersökningsverksamheten. En av huvudpunkterna i beredningens förslag är att hela det administrativa ansvaret för personundersökningsverksamheten läggs på frivårdsorganisationen. Detta innebär att skyddskonsulenterna fortsättningsvis skall ansvara för såväl anskaffande som utbildning av personundersökare. Vidare skall personundersökningar utföras av frivårdstjänstemän i större utsträckning än nu är fallet samt möjligheterna att biträda den misstänkte med stödjande åtgärder förbättras. För dessa ändamål föreslår beredningen en förstärkning av frivårdens resurser genom ett utökat antal assistent- och biträdestjänster.

Beredningens förslag om personalförstärkning för handledning och administration av personundersökningsverksamheten har biträttats i 1973 års statsverksproposition (prop. 1973:1 bil. 4 s. 170) och bifallits av riksdagen (JuU 1973:15, rskr 1973:152). Av tjänsterna inrättas 30 assistent- och 15 biträdestjänster under år 1974. Som nämnts inledningsvis har statsmakterna samtidigt i allt väsentligt godtagit de riktlinjer som beredningen dragit upp för det fortsatta reformarbetet på området. Det förslag jag nu lägger fram innebär för personundersökningsverksamhetens del ett fullföljande av dessa riktlinjer och till viss del en vidareutveckling av de tankegångar som ligger bakom beredningens förslag.

Kriminalvårdsberedningen har undersökt i vilken omfattning kurativa insatser görs för den misstänkte under tiden fram till dess målet är avgjort. Man har funnit att med nuvarande ordning de erbjudanden som lämnas om stöd och hjälp är obetydliga. Detta leder till att den misstänktes situation i många fall hinner försämrats under den tid som förflyter fram till huvudförhandlingen. Från denna synpunkt anser jag beredningens förslag att skapa ökade möjligheter att sätta in rehabiliteringsåtgärder på ett så tidigt stadium som möjligt vara av stor betydelse. De snabba kurativa insatser som blir möjliga genom den föreslagna ordningen torde kunna bidra till att den åtalades personliga förhållanden förbättras. Det kan bl.a. påpekas att en stor del av de straffade vid domstillfället saknar arbete och lever under oordnade förhållanden.

För att tillgodose berörda synpunkter anser jag i likhet med beredningen det nödvändigt att personundersökningsverksamheten knyts närmare till skyddskonsulentorganisationen samt att personundersökarna i större utsträckning än f.n. underrättar skyddskonsulenten om behovet av hjälpinsatser. Det bör ingå som en naturlig del av personundersökningen att utreda vilket behov av social service som föreligger, hur gjorda insatser

synes verka och vilka möjligheter som finns att förverkliga den misstänktes egna önskemål vad gäller utbildning, yrkesinriktning och liknande. Detta kan ske t.ex. genom att den misstänkte upplyses om tillgängliga utbildningsvägar eller bereds tillfälle till yrkesorientering eller får undergå olika former av anlagsprov. I enlighet med det anförda förordar jag en något *vidgad omfattning av personundersökningen*. Detta bör komma till uttryck genom en komplettering av 1 § lagen om personundersökning i brottmål. Av ändringen bör framgå att personutredningen även skall avse åtgärder som bedöms lämpliga för att i vidare bemärkelse öka den misstänktes möjligheter till personlig utveckling. Jag vill dock i likhet med beredningen starkt understryka att kurativa eller andra stödande insatser av skilda slag som sätts in under tiden innan ansvarsfrågan slutligt avgjorts bör baseras på ett klart medgivande från den som åtgärden avser. Frivilligheten i de föreslagna åtgärderna bör kunna utgöra en garanti för att den åtalade inte skall uppfatta erbjudande om hjälp som ett föregripande av domstolens beslut. En positiv utveckling under personundersökningstiden kan visserligen få betydelse för domstolens val av påföljd. Stödande åtgärder får dock inte sättas in på sådant sätt att det hos den tilltalade skapar en ogrundad förväntan att han skall erhålla en påföljd som innebär kriminalvård i frihet.

Ett flertal remissinstanser bekräftar beredningens uttalanden om att de nuvarande personundersökningarnas kvalitet stundom är mindre tillfredsställande. Detta innebär inte bara att domstolen får ett otillräckligt underlag för sin bedömning av den åtalades person utan också att en risk finns för att verkställigheten av den utdömda påföljden utformas på ett felaktigt sätt, eftersom personundersökningen är ett betydelsefullt underlag för behandlingsplaneringen. Med hänsyn härtill anser jag det vara ett rättssäkerhetskrav att personundersökningen ger en så objektiv och allsidig bild av den åtalade som möjligt. Även om det bör understrykas att flertalet av dem som nu sysslar med dessa undersökningar utför ett förtjänstfullt arbete, är det dock uppenbart att resultatet kan förbättras om personundersökningarna får det innehåll och i huvudsak de metoder följs som beredningen föreslår. För att nå detta mål och möjliggöra insättande av tidiga hjälpåtgärder fordras ett nära samarbete mellan skyddskonsulent och personundersökare. Jag vill i detta sammanhang också framhålla att ett förverkligande av beredningens förslag om att personundersökningarna i så stor utsträckning som möjligt bör ersätta de behandlingsundersökningar som nu görs efter intagande i fångvårdsanstalt ytterligare understryker kravet på en förbättrad kvalitet. Jag biträder därför beredningens förslag att domstolens *uppdrag att ombesörja personundersökning* i varje enskilt fall *obligatoriskt* skall gå till skyddskonsulenten. Detta bör komma till uttryck genom en ändring i 3 § första stycket personundersökningslagen. I sammanhanget kan anmärkas att motsvarande ordning

självfallet bör tillämpas också i de fall som avses i 9 § i lagen, dvs. när fråga om personundersökning aktualiseras i nådeärende.

Vad härefter angår frågan om vem som fortsättningsvis skall ha *befogenhet att utse personundersökare* är olika alternativ tänkbara. Den förut berörda personalförstärkningen för personundersökningsverksamheten är inte tillräcklig för att låta frivårdstjänstemän utföra samtliga personundersökningar. Också av andra skäl kan det som beredningen och vissa remissinstanser anfört vara olämpligt att nu införa en sådan ordning. Personer utanför frivårdsorganisationen bör därför även i fortsättningen kunna få sådana uppdrag. Om skyddskonsulenten inte själv eller med biträde skall utföra personundersökningen, skulle i och för sig domstolen kunna bibehållas som förordnande myndighet i sådana fall. Detta skulle emellertid kunna innebära onödig omgång. Det är av stor vikt att personundersökningarna utförs i nära samråd med skyddskonsulenten. Det synes därför lämpligt att denne också får kontroll över hela undersökningsverksamheten. Några olägenheter med tanke på fall då personundersökning beslutas i samband med häktning av den misstänkte torde inte vara att befara. Med hänsyn härtill förordar jag att i lagen slås fast att personundersökare alltid skall utses av skyddskonsulenten. Detta aktualiserar ändring i lagens 4 §.

För att syftet med den föreslagna reformen skall uppnås behövs enligt beredningen ökad *utbildning och handledning av personundersökare*. Kravet härpå understryks av åtskilliga remissinstanser. Även jag anser sådana insatser ytterst värdefulla och nödvändiga för att nå det uppställda målet. Den av riksdagen redan beslutade personalförstärkningen innebär att behovet nu kan tillgodoses. Enligt min uppfattning talar åtskilligt för att detta förhållande bör återspeglas av lagtexten. Som en remissinstans framhåller bör de som står utanför frivårdsorganisationen inte utan vidare kunna få personundersökningsuppdrag. Härför bör bl.a. krävas goda kunskaper om den sociala verklighet flertalet av de misstänkta lever i liksom ingående kännedom om påföljdssystemet och kriminalvårdens möjligheter till rehabiliteringsinsatser. Det torde råda allmän enighet om att denna högre ambitionsnivå är synnerligen betydelsefull för genomförandet av beredningens förslag. Kravet på ökad utbildning av personundersökare torde i första hand få tillgodoses genom kurser i kriminalvårdens regi. Sådana kurser torde för tingsnotarier och andra som genom sitt praktiska värv kan komma i fråga för personundersökningsuppdrag kunna ges en förhållandevis begränsad omfattning. Jag vill mot denna bakgrund förorda att i 4 § införs en bestämmelse att endast den får utses till personundersökare som undergått för ändamålet avsedd utbildning eller eljest har erforderliga kunskaper.

Beredningen tar även upp frågan om att redan före domen skapa möjligheter till ett förtroendefullt *samarbete mellan den tilltalade och*

blivande övervakare. Det framhålls att det kanske viktigaste momentet i personundersökningsarbetet, nämligen att finna lämplig övervakare, många gånger får en nödlösning, inte minst när det gäller någon häktad som skall frigges. Kritik riktas också mot att personundersökningstiden inte utnyttjas för att skapa kontakt mellan den tilltalade och den föreslagne övervakaren. Den viktiga inledningsfasen i övervakningsarbetet anknys inte på ett naturligt sätt till personundersökning och dom. En grundläggande tanke hos beredningen är att råda bot på dessa brister genom att så tidigt som möjligt klarlägga om den tilltalade är i behov av råd och stöd och i sådana fall utan dröjsmål söka få fram förslag till övervakare samt låta denne sammanträffa med den tilltalade och delta i det viktiga arbetet med behandlingsplaneringen. Den föreslagne övervakaren skall vidare under tiden fram till domen kunna fungera som ett socialt och personligt stöd för den tilltalade, allt under förutsättning att den tilltalade ger sitt samtycke därtill.

De synpunkter beredningen gett uttryck för är enligt min mening väl värda att beakta. Det måste bedömas som synnerligen angeläget att den tilltalade och den föreslagne övervakaren får lära känna varandra och vänja sig vid att i samråd med frivårdstjänstemän lösa de problem som kan vara för handen. Redan i det föregående har berörts vikten av tidiga kurativa åtgärder. Motsvarande måste anses gälla annat personligt stöd åt den misstänkte. Ofta torde i detta skede visad omsorg och hjälp att komma till rätta med vardagsbekymmer och närliggande problem betyda mycket för den tilltalade och i vissa fall senare visa sig innebära en god hushållning med kriminalvårdens resurser. Även för domstolens del måste det, om skyddstillsyn övervägs, vara till fördel, inte minst i fråga om valet av övervakare, att kunna få upplysning om utfallet av redan etablerat samarbete mellan den tilltalade och den föreslagne övervakaren.

Beredningen har inte närmare angett under vilka formella förutsättningar det berörda samarbetet skall ske. En möjlighet är att låta detta med lämpliga anvisningar från skyddskonsulentens sida fritt växa fram och ta det uttryck som i det enskilda fallet bedöms som lämpligt. En annan möjlighet är att i författning ange ramen för verksamheten och därvid reglera vissa frågor som ter sig betydelsefulla från rättssäkerhetssynpunkt. Enligt min uppfattning talar åtskilligt för sistnämnda lösning. Jag vill särskilt understryka beredningens uttalande att den föreslagne övervakarens arbete helt skall bygga på frivillighet från den tilltalades sida. Självfallet skall detta då också upphöra, så snart den tilltalade påkallar det. Detsamma bör gälla om åtal av olika skäl inte väcks eller om väckt åtal nedläggs. I vissa fall bör uppdraget upphöra redan i samband med att dom meddelas. Detta gäller främst om den tilltalade frikänns eller förklaras fri från påföljd eller påföljd efterges. Övervägande skäl talar för samma ståndpunkt om påföljden bestäms till böter eller villkorlig dom. Vid

andra typer av påföljd bör den principen följas att de hjälpsatser som nu är i fråga skall upphöra eller uppgå i kriminalvård så snart domen genom nöjdförklaring eller eljest vinner laga kraft mot den dömd. Motsvarande bör gälla om domstolen förordnar om omedelbar verkställighet. Även ett par andra frågor påkallar enligt min mening författningsreglering. Nuvarande bestämmelser om tystnadsplikt är inte tillämpliga på en eventuell blivande övervakare. Detta måste anses helt oacceptabelt. Vidare kräver vissa ersättningsfrågor överväganden. I den mån arbetet inte utförs som tjänsteåliggande bör samma förmåner utgå som till övervakare. Även om arbetsuppgifterna som framgår av det följande i väsentliga hänseenden skiljer sig från varandra torde de framför allt i initialskedet vara lika tidskrävande och fordra samma personliga insats. Av i huvudsak dessa skäl anser jag det erforderligt att verksamheten knyts till ett formellt förordnande från skyddskonsulentens sida. För att framhäva innebörden i uppgiften vill jag föreslå att den som förordnas benämns förtroendeman. Genom denna benämning markeras att det skall vara fråga om en person för vilken den tilltalade hyser tillit och till vilken han vänder sig av fri vilja. Förtroendemannen skall inte ha någon kontrollerande funktion och inte heller vara rapporteringsskyldig i förhållande till skyddskonsulenten. Med utgångspunkt i vad som sagts nu föreslår jag att i 4 § personundersökningslagen meddelas bestämmelser om förordnande av förtroendeman och om upphörande av sådant förordnande. Vidare föreslås att förtroendemannen genom ändring i 8 och 12 §§ samma lag inordnas bland dem som är skyldiga att iaktta tystnadsplikt resp. har rätt till ersättning. Kostnader för sådan ersättning kan bestridas inom ramen för befintligt anslag för ersättningar till övervakare.

Beredningens förslag föranleder även vissa andra överväganden i fråga om personundersökningsverksamheten. I beslut om personundersökning skall domstolen f.n. ange vilken behandlingsform undersökningen företrädesvis bör avse. Vid ett genomförande av beredningens förslag ter sig bestämmelsen onödigt kategorisk. Den bör därför mjukas upp. Jag vill vidare instämma i vad beredningen anfört om angelägenheten av att samråd mellan personundersökare och skyddskonsulent i vissa fall görs obligatoriskt. Detta gäller särskilt förslag i påföljdsfrågan. Därjämte anser jag att skyddskonsulentens uppfattning härom bör framgå av personundersökningen. Ett förverkligande av beredningens förslag att den personundersökte alltid skall beredas tillfälle att sammanträffa med den som föreslås som övervakare samt att förslaget i påföljdsfrågan skall göras klart för honom anser jag innebära en förbättring i förhållande till nuläget. Bestämmelser i nu berörda frågor liksom vissa särskilda föreskrifter rörande underrättelse om olika förordnanden, utseende av förtroendeman och skyldighet för denne att inställa sig inför domstol bör meddelas i administrativ ordning.

Jag övergår härfter till det spörsmål som aktualiserats av justitieombudsmannens (JO:s) framställning.

Innan den nuvarande personundersökningslagen trädde i kraft ägde rätten förordna om erforderlig personundersökning utan särskild lagstadgad prövning. Strafflagberedningen framhöll i sitt betänkande (SOU 1956:55 s. 385) att det varken i då gällande lag eller i beredningens förslag utsades direkt, att personundersökning inte skulle beslutas såvida inte sannolika skäl förelåg för att den misstänkte hade begått det brott för vilket han misstänktes, men att detta låg i sakens natur. Enligt beredningens förslag skulle förordnande om personundersökning meddelas så snart tillräckliga skäl förebragts för sådan undersökning, varmed beredningen avsåg att sannolika skäl föreligger för att den misstänkte har begått brottet. I 1964 års proposition infördes denna förutsättning i lagtexten under hänvisning till beredningens uttalanden. Dåvarande departementschefen anförde i anslutning till 3 § första stycket i lagen att, om gärningen inte erkänts, prövningen huruvida sannolika skäl föreligger att den misstänkte begått gärningen torde få ske vid en förhandling.

Bestämmelser om prövningen av vissa preliminärfrågor finns i 45 kap 12-14 §§ RB. Jag vill ansluta mig till den uppfattning justitiekanslern i sitt remissyttrande gett uttryck för vad gäller dessa allmänna bestämmelsers tillämpning på frågor rörande beslut om personundersökning. Detta innebär att domstolen kan välja mellan att fatta sitt beslut på grundval av vad handlingarna innehåller eller efter förhör eller förhandling med den misstänkte. Det ifrågavarande uttalandet i förarbetena till personundersökningslagen får närmast ses som ett exempel på de möjligheter som står domstolen till buds i den berörda situationen. Den praxis som utvecklats sig inom området och som innebär att förordnande om personundersökning i regel meddelas utan särskild förhandling även i fall då den misstänkte inte har erkänt gärningen får enligt min mening anses överensstämma med gällande rätt. Som framgår av JO:s framställning torde det sedan åtal har väckts endast i undantagsfall vara erforderligt att hålla förhandling för prövning om sannolika skäl föreligger att den misstänkte begått gärningen. På grund av vad som nu anförts anser jag det inte behövt att genomföra någon lagändring av den innebörd JO har ifrågasatt.

De föreslagna ändringarna i lagen om personundersökning i brottmål bör träda i kraft den 1 april 1974.

6 Hemställan

Jag hemställer att Kungl. Maj:t föreslår riksdagen att antaga inom justitiedepartementet upprättat förslag till lag om ändring i lagen (1964:542) om personundersökning i brottmål.

Med bifall till vad föredraganden sålunda med instämmande av statsrådets övriga ledamöter hemställt förordnar Hans Maj:t Konungen att till riksdagen skall avlåtas proposition av den lydelse bilaga till detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:
Britta Gyllensten